

**БАЛКАНИТЕ И ТЕХНИТЕ ВИЗУАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ
В КНИГАТА НА АЛБРЕХТ ВИРТ
DER BALKAN. SEINE LÄNDER UND VÖLKER... (1914)**

NIKOLAY CHERNOKOZHEV

Sofia University of St. Kliment Ohridski

THE BALKANS AND THEIR VISUAL DIMENSIONS IN ALBRECHT WIRTH'S BOOK *DER BALKAN. SEINE LÄNDER UND VÖLKER...* (1914). The proposed reflections focus on two main issues: 1) the selection of visual materials in Dr. Albrecht Wirth's book *Der Balkan. Seine Länder und Völker in Geschichte, Kultur, Politik, Volkswirtschaft und Weltverkehr* (Stuttgart, 1914), and 2) the interaction between the visual and verbal representations of the Balkans in this work. The volume includes 79 illustrations, consisting of reproductions of paintings and photographs, as well as one map. The author concludes that the visual materials in the book reinforce the widely accepted notion of Balkan diversity. At the same time, within the book's covers, Dr. Wirth's personal perspectives and academic voice are interwoven with a range of visual styles that support and sometimes challenge his narrative. This approach creates a layered portrayal that preserves the complexity and internal dynamics of the Balkan image for a German-speaking audience in the early 20th century.

Keywords: Balkans, visual images, verbal portrait, Albrecht Wirth

DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2024.13.84-92>

Настоящата статия¹ се фокусира върху два проблема, свързани с книгата на немския историк, лингвист, пътешественик и етнограф д-р Албрехт Вирт (1866–1936) *Der Balkan. Seine Länder und Völker in Geschichte, Kultur, Politik, Volkswirtschaft und Weltverkehr* (Wirth 1914): 1. подбора на визуалния материал към изданието, и 2. особеностите при съчетаването на визуални и вербални образи в книгата, предполагащо изграждането на комплексни послания за Балканите.

¹ Идеите на статията са представени в научен доклад на Кръгла маса на тема *История и култура на Балканите: Чужди влияния, контекстуална адаптация, хибридни явления* в памет на д-р Саня Велкова-Кожухарова (София, 2–3 ноември 2023).

Присъствието на визуални образи в книги, които представят, описват, анализират страни, региони, места, се утвърждава постъпателно и е свързано както с развитието на печатните технологии, така и с възможността за тиражиране на тези образи. Задължителността на визуални образи започва да се разбира от само себе си, така че в края на XIX и началото на XX век в подобни представяния текстът е неизменно уплътняван, като едновременно с това потокът му бива забавян и снабдяван с видимост от вмъкнатите в него репродукции, снимки, карти и т.н.

Ако посоченото може да бъде мислено като общ знаменател, все пак си заслужава да бъдат отбелязвани и отклоненията – например пътеводител, в който няма нито една снимка, а само карти, свързани в различна степен с отделните проследявани / препоръчвани маршрути. Става дума за издадения през 1917 г. в Richters Reiseführer-Verlag като пореден том 116 пътеводител за България, който съдържа 5 карти и един план на град София (Dix 1917). А отсъствието на визуални материали – снимки и репродукции – е още по-показателно, но вероятно не и необяснимо, особено на фона на тяхното обилие в специалния български брой на *Illustrierte Zeitung* от предишната година.²

Несъмнено, когато става въпрос за отделна страна, е налице улеснението да се борави с набор от визуални материали, утвърдили се, а понякога и наложени в една или друга степен в културните практики на автопрезентиране на самата страна, като при този подбор следва да бъде оценявана ролята на официалните институции.

Балканите са пъстро във всяко едно отношение пространство – територия привлекателна и донякъде загадъчна, затова е особено важно как познавач на немалка част от полуострова като д-р Албрехт Вирт осигурява повествуването си с включени в него визуални вмъквания: 79 илюстрации и една карта.

В случая като че ли читателят на книгата може да оцени ефекта от сблъсъка между академично изследователско говорене и цветните (в книгата те са черно-бели) петна на визуалното, може да си почива на тези острови. При подобна възможна положеност на визуален образ спрямо текста е нужно и отчитане на характера на връзката между двата елемента – дали тя се осъществява като подчинителна, т.е. илюстративна, онагледяваща, или съществува в режим на паралелизиране, т.е. налична е относително висока степен на

² Тематичният брой от 40 стр. е издаден със сътрудничеството на Берлинското германско-българско дружество и на Института за стопанствени сношения между България и Германия в Берлин (*Deutsch-Bulgarische Gesellschaft Dresden E.V. in Berlin; Institut für den Wirtschaftsverkehr mit Bulgarien E.V. in Berlin* – IZ 1916).

свобода в отнасянето на визуалните образи към текста, като визуалните образи биха могли да отвеждат не само в извънтекстови, но и в отвъдтекстови пространства.

Заглавието на книгата заявява намерението в 391 страници да се обхванат Балканите с техните *страни и народи, в тяхната история, култура, стопанство и съобщеност със света*. Посочката под титула отправя читателя към въпроса какво ще види в заявените 79 илюстрации и една карта.

Ил. 1. Заглавна страница на първото издание на книгата.

Източник: <https://archive.org>

Самото съдържание е организирано по следния начин:

Югоизточна Европа в развитието на човечеството, с. 1–12

География (Разгърнатост | Строежът на Балканския полуостров | Климатът | Морета и реки
| Растения, животни и метали | Някои числа), с. 13–24

Преглед и статистика на населението, с. 25–35

История (От праисторическото време до нашествието на славяните | От 800 до 1683 сл. Хр.
| От принц Ойген до пробуждането на рая-народите), с. 36–90

Залезващият полумесец (От 1876 до 1903 | Дворцовите неразбории в Константинопол |
Националистична пропаганда | Турската революция), с. 91–153

Балканската война (Приготовленията 1909 до 1912 | Сливът на Турция | Прекратяването на
огъня | До падането на Скутари | Междинен акт | Юлският поход | Загуби | Букурещкият
мир | Последни сътресения и нови усложнения), с. 154–233

Отделните народи (Старите раси – Трако-илирите; Гърците в Античността | Новите раси –
Албанците; Гърците в съвремението; Румънците; Южните славяни; Турците; Евреи, цигани
и други), с. 234–289

Отделните държави (Общи сведения – А. Извори; Б. Статистически преглед; В.
Религиозните отношения | Румъния | България | Тракия и Константинопол | Гърция |
Албания | Черна гора | Сърбия | Босна, Херцеговина, Далмация | Островите), с. 290–347

Стопанство (Земеделие | Лов и риболов | Индустрия | Търговия | Рудодобив | Транспорт |
Немски интереси – Немският дял в балканската история; Стопански интереси; Немски
офицери | Чужди интереси | Преса), с. 348–385

Туризмът на Балканите, с. 386–391

Inhaltsverzeichnis			
	Seite		Seite
Südosteuropa in der Entwicklung der Menschheit	1	Die neuen Völker	246
Erdfunde	13	Die Albaner	246
Ausdehnung	13	Die Griechen in der Gegenwart	255
Der Aufbau der Balkanhalbinsel	14	Die Rumänen	262
Das Klima	17	Südslaven	267
Meere und Flüsse	20	Die Türken	278
Pflanzen, Tiere und Metalle	23	Juden, Zigeuner und Andere	284
Einige Jagden	23		
Überblick und Statistik der Bevölkerung	25	Die einzelnen Staaten	290
Geschichte	36	Allgemeines	290
Von der Urzeit bis zum Slaveneinbruch	36	a) Quellen	290
Von 800 bis 1683 n. Chr.	46	b) Statistischer Überblick	291
Von Prinz Eugen bis zum Erwachen der Völkervölker	68	c) Die religiösen Verhältnisse	291
Der sinkende Halbmond	91	Rumänien	293
Von 1876 bis 1903	92	Bulgarien	296
Die Völkervölker in Konstantinopel	110	Serbien und Konstantinopel	304
Nationalistische Propaganda	120	Griechenland	309
Die türkische Revolution	134	Albanien	318
Der Balkankrieg	154	Montenegro	330
Die Vorbereitungen 1909 bis 1912	154	Serbien	337
Der Zusammenbruch der Türkei	158	Bosnien, Herzegowina, Dalmatien	343
Der Waffenstillstand	169	Die Inseln	344
Bis zum Falle Skutari	205		
Zwischenakt	212	Wirtschaft	348
Der Aufbruch	216	Landwirtschaft	348
Verluste	222	Jagd und Fischfang	358
Der Friede von Bukarest	224	Industrie	360
Neue Zustände und neue Entwicklungen	230	Handel	362
		Bergbau	362
Die Völker im einzelnen	234	Verkehr	366
Die alten Völker	234	Deutsche Interessen	371
Thrakio-Slavier	234	Der deutsche Anteil an der Balkangeographie	371
Die Griechen im Altertum	241	Wirtschaftliche Interessen	375
		Deutsche Offiziere	378
		Fremde Interessen	381
		Presse	383
		Touristik auf dem Balkan	386

Ил. 2 & 3. Съдържание на книгата, с. V–VI. Източник: <https://archive.org>

Визуалните материали могат да бъдат групирани по различни характеристики. Тук няма да бъдат отчитани – поради недостатъчната ми подготвеност – евентуалните лични предпочитания на Албрехт Вирт при илюстрирането на изданието.

На първо място, визуалният материал може да се подели на две основни групи: *живописни творби* и *снимков материал* (една част репродукции, при които невинаги е отбелязван източникът). Те, от своя страна, кореспондират с опозицията *минало – настояще*, която може да бъде отнесена и към двойката *фикционално – документално*. Важен е цялостният ефект от това съжителство, което невинаги е неизбежно, както и въпросът доколко мощта на фотографията и придадената ѝ и сякаш подразбираща се документалност се простира и върху възприятието и оценката на живописните творби, т.е. какъв е коефициентът на тяхното документализиране? Редно е също да се отчита и въздействието в посока на охудожествяване на фотографиите, което, струва ми се, към времето на излизане на книгата е доста по-слабо.

На второ място идват въпроси, свързани с авторството на илюстрациите – с тежестта и престижността на творците, на отделни произведения и т.н. В книгата са отбелязани, но не навсякъде и винаги, имената на авторите на живописни платна, на снимки, на ателиетата, литографирали дадени образи, и т.н. Подходът, демонстриран в изданието, не е изцяло подчинен на въпросите, свързани с авторското право. Имената на авторите и заглавията на произведенията оформят различни йерархии, основаващи се на значимостта на присъствието на един творец в (западно)европейската или в отделните балкански култури.

И тук се открояват два особено интересни въпроса: 1. за относителното единство на доминиращата стилова тоналност на живописните платна и 2. за относителното единство на аксиологическата настроеност на погледа на твореца, т.е. творецът е най-вече творец, а не представящ гледната точка на отделна национална култура. Естествено, първото важи за живописните произведения, докато с тези, които не са фотографии, но принадлежат към медийната инфромативна визуалност, се борава съвсем свободно, т.е. типови ситуации се пренасят от едни исторически събития в други, какъвто е случаят с *В българската главна квартира при обсадата на Адрианопол* (с. 216–217). В този случай сцената е направо *цитирана* / използвана – взета от предната корица на брошурата *Великата галицийска битка* на Борис Имшенецки от 1914 г., където е посочено: *В щаба на армията (по рисунка на английски художник) // Битката за Лемберг* (Imshenetsky 1914).

По сходен начин е процедирано и с картината на Жорж Антоан Рошгрос, тематизираща хунското грабителство (с. 48–49). Художникът разполага действието в Галия, докато в книгата на д-р Вирт то е пренесено в Далмация.

От гледна точка на престижността на художниците несъмнено най-голямото име е на Йожен Дьолакроа, който е представен с две платна: *Завземане на Константинопол от кръстоносците през 1204* (с. 48–49; оригиналното название е *Влизането на кръстоносците в Константинопол*) и *Сцена от клането на остров Хиос* (с. 80–81; посочено е, че творбата е възпроизведена по копие-отпечатък от Браун и сие). Неговите произведения са носители на най-висока естетическа принадлежна стойност и при тях сякаш отпада проблемът за документалността, за автентичността на визуалния образ.

Показателен е изборът на живописни творби от представители на различните балкански (и не само на балканските) култури, тъй като за някои от художниците бива подчертавана свързаността им с историческата тематика, което естествено важи и за Дьолакроа. Има обаче и – днес не особено известни – автори, които по своята национална принадлежност не спадат към региона на Балканите, но са също натоварени с висока институционална престижност. Например още първият визуален образ в книгата е *Константинопол, по картина на проф. К. Залцман* (Carl Saltzmann; с. 8–9) – изборът е показателен и като обект, и като автор. Голямата цел на повечето пътешестваци на Изток или дори само в европейска Турция е Константинопол, който е крайната точка на полуострова, мостът между два континента / свята и т.н. Градът е изключителен сам по себе си и до голяма степен не е представителен само за Балканите – той съдържа много по-дълбоки значения, дори само като столица на Османската империя. От друга страна е показателен и авторът на платното, който е не просто Карл Залцман, а *проф. К. Залцман* – високопоставен художник, придворен творец.

Ил. 4. Константинопол.
По картина на проф. К. Залцман, с. 8–9.
Източник: <https://archive.org>

Сходен е и случаят с Петер фон Хес (Peter von Heß, 1792–1871), познат като батален и жанров художник, който придружава и увековечава в поредица от живописни творби крал Отон I.

Другите академични – като образование и позиция – лица, включени със свои творби в книгата, са: Емил Лауфер, представен с творбата си *Обръщането на българския княз Борис във вярата*;³ Антон Митов – *Търговия с колбаси и плодове в Стара Загора (България)* – заглавието на оригинала е *Старозагорска кебапчийница*; Иван Ангелов – *Жътва в Чепинско*; Павле (Пая) Йованович, професор, сръбски исторически художник, присъстващ с платната *Предателят. (Драма из борбите на албанските планински чети (Berghorden) с турците)*, *Победоносно завръщащи се от бой с албанците черногорци*, *Бой на петли в Албания...* Изброяването на художниците, но и на фотографите (когато имената им са отбелязани) може да е доста дълго, а информирането за всеки един творец несъмнено ще откъсва читателя от разказа на д-р Вирт за Балканите, така че разказът за илюстрациите ще влезе в режим на особена напрегнатост по отношение на словесния образ. (Тук съвсем съзнателно изоставям възможното представяне на д-р Албрехт Вирт в неговия широк научен и проблематичен в политически план профил.)

В книгата визуалните материали са групирани в блокове⁴ – несъмнено улеснение (и финансово облекчение) при отпечатването. В този смисъл читателят е предизвикан да отправя в съзнанието си даден визуален образ към място в текста, към което той би могъл да се отнася. Последният визуален материал показва гръцката махала в Дурацо (с. 320–321): *поглед, който дава добро понятие за екстериорната култура на албанската столица*. Подобно указание уточнение отвежда за пореден път към представата за примитивните Балкани.

Ил. 5. Гръцката махала в Дурацо, с. 320–321.

Източник: <https://archive.org>

³ На тази творба съм се спирал в статията: „Чужди визуални въплъщения на българското покръстване (XVIII–XIX век).“ Във: *Време и приемственост. Юбилеен сборник в чест на доц. д-р Юлия Николова*. Пловдив: УИ Паисий Хилендарски, 2021.

⁴ Общо 20 листа, като всеки от тях съдържа между 3 и 6 илюстрации.

Специален интерес предизвиква и словесният финал на книгата (с. 391), който е подчинен на темата *туризъм*:

На отношенията в културна Европа най-много са подобни гледки от улиците и условията на живот в Букурещ, Белград и Русчук. Доста по италиански изглеждат хубавите и като цяло особено чисти градове на Далмация, както и на Корфу; и Пирея и Атина не се отдалечават особено много от това, което е познато от Италия. Полуориенталски са вече Скутари, както и повечето места в Сърбия и България. Трудно се полага в тази редица Черна гора, която показва най-разнообразни типове. Изцяло изпълнена от живописната магия на Ориента е останалата част на Албания и цялата южна половина на Балканите. В Константинопол е налице разделяне между европейските квартали, които обаче значително се отклоняват от средноевропейските и собствено южноиталианските образи на градовете, между Пера, Галата и вилните места, а именно лятното пребиваване на дипломатите, Терапия [Тарабия] и от друга страна мохамеданските квартали, които са разположени най-вече западно от Златния рог и с великолепието на своите издигащи се в небето джамии и минарета дават същинско представление, което е единствено в света.

Така включените в книгата визуални материали са *наложени* върху разпространената и утвърдена представа за пъстротата на Балканите, а между кориците са събрани личният авторски (академичен) глас и множеството визуални почерци, които могат да му се подчиняват, но и да му се противопоставят. Произведеният ефект поддържа и на това ниво интересна вътрешна динамика на образа на Балканите.

REFERENCES

- Dix 1917:** Dix, Arthur. *Bulgarien*. Richters Reiseführer, Bd. 116, 132 pp. Hamburg: Richters Reiseführer-Verlag, 1917.
- Imshenetsky 1914:** Imshenetsky, Boris. *The Great Galician Battle*. (Series: *The Great World War*, issue 6, 32 pp.). Petrograd, 1914. [In Russian: Имшенецкий, Борис Ильич. *Великая Галицийская битва*. Серия: *Великая всемирная война*, вып. 6, 32 с. Петроград, 1914.]
- IZ 1916:** *Illustrierte Zeitung*, nr 3831 (Kriegsnummer 122: Bulgarien / 1916).
- Wirth 1914:** Wirth, Albrecht. *Der Balkan: Seine Länder und Völker in Geschichte, Kultur, Politik, Volkswirtschaft und Weltverkehr*. Stuttgart: Union Deutsche Verlagsgesellschaft, 1914.
<https://ia80i6o8.us.archive.org/2/items/derbalkanseineloowirt/derbalkanseineloowirt.pdf>;
<https://archive.org/details/derbalkanseineloowirtuoft> (accessed 20.05.2024).

NIKOLAY CHERNOKOZHEV (НИКОЛАЙ ЧЕРНОКОЖЕВ), PROF. DSc

Sofia University of St. Kliment Ohridski

 <https://orcid.org/0000-0002-9260-6717>

“The Balkans and Their Visual Dimensions in Albrecht Wirth’s Book ‘Der Balkan. Seine Länder und Völker...’ (1914).” [Original title in Bulgarian: „Балканите и техните визуални измерения в книгата на Албрехт Вирт ‘Der Balkan. Seine Länder und Völker...’ (1914).“] *Cyrillo-Methodian Papers*, no 13 (2024): 84–92.

DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2024.13.84-92>

